

Ийиги арын 1968 ч. август 17

ЭВИЛЕДДЕП ТУРАР

Бай-Тайганың партия райкомы болашақ райкуёсқо район төвүнүн ажылчы чоннарым мал чемпери бет-леткээр ажилдарга дуздаларынча эвилелдеп турар. «Тээли» совхозтун Монгуш Балгана башаткан хойжы брыгадазына сизен кезер талазы-биле шеф ажылы болган. Аңаа 20 кижиле хал кадымы-биле 4 га ажыг

черниң сизиниң кестирген. Эске бир бөлүк шефчилер хойжы Содунамын брыгадазына оон мурнунда кескен сизиниң бөлүргөш, 8 тонна сизиниң ийи сараат кылдыр тургузуп берген. Шап кыдыг шеф ажилдары өскө-даа черлерге болзулаан. Ол ажил моон соңоор-даа үргүлчүлээр.

КЫЗЫЛ МООН ЧУГААЛААР

Кызылдың телевидение башчысынын чамында аар чүк көдүртүр ийи кран хунунун ажилда турар. Чамдык кижилер: «Телевидениениң чаа башкысы бе?», а өскөсөр: «Силериниң ажилдарыңар чурттаар бажыны бе?» деп айтырылаар-даа.

Тыва АССР-ниң Министрлер Кеңешиниң чамында радио-аппаратка болган телевидение комитетиниң чаа иже-пери Юрий Александрович Евдокимов бо бажыны дугайында мынчалар чуртаал турар:

— Бо бооза үшкү кластын радио-аппаратын-дыр. Аңаа концерт студиясы, ийи-чагыс-тың ырыларын, улуг эвес хем-чөөлүгү хөгжүм ансамбльдерин пленкага бижидер бир студия, чүве чуртаалар ийи студия турар. Оон аңгыда чуртаа азы му-зыка бижиткен пленка ажил-дап кылып, дамчыдылгалар би-жидер чеди өрөөл бар. Дамчы-дылгага болган үн бижилерин-ге аң чаа аппараттарны ажил-даар дээрин билдингир.

Ол дөөрге кижиниң үнүн, чүүл-бүрү музыканы калчаар-даа аажок ары-биле пленка-га бижиткеш, ол-ла олчакан дыннактыларга чедир аргал-дыг амгы үегиң техника-биле чепсепселген, журналистер-ниң, инженер-техниктиг ажил-дакчыларын ажилдарыңа таарышкан бүтү-ле чүдүлериң-ге тургускан улуг бажын болур.

Радио бажынының база бир солун чүүлү болаа аппараттар-лар турар болган үн бижидер өрөөлдериниң жемпиртери болур. Орта тускай системаны тургузар болган кызыл-даа, чайын-даа чагыс аай темпера-тура ажилдакчыларга бүтү-ле таарымчалыг байдалды болур. Бүдүн концерт коллективтерин-даа териниң арыг, дыншынтыг кылдыр бижилең, чонга ба-раалгалар арта радиожурна-листтерин мурнушта мынча тургустунуп келир.

Радио бажынының тууду-да «Кызыл туугу» туугу өргө-дөлүнүн Николай Петрович Купцова ууртунан 32 кижиле составтыг бригадазы ажилдап турар. Бригаданың кезигүүнө-ри бо чылдың эгезинде бээр ай санынч планын 100 хуу-дан куулаптың келген. Бо найыралдыг коллектив чыл эге-зинде бээр 54 муң рубль тех-нөөлүгү ажилдарын чоруткан.

Туугулардан дөрткү раз-

радын дашчыны Галина Ильи-на, дузалакчы ажилчин Наде-жда Панькова, дашчы Анато-лий Шатов, башкыч Пётр Ве-ретенников, арматурчу бола-гаш бетончу Аня Аленкина бол-гаш өскөдөр-даа хүн-бүрү-нүн улуг-нормазын үргүлчү амыр күүсүлүп, мурнакчылар-га санадып турар.

— Бистин тутуужуларымыс бо чүгүлэ бажыны 1970 чыл-да ажилдагы кийеринге бү-рүрөлдү. Иччалы-даа бедик бүдүрүчүлүгү ажилдарымыска шаптыктап турар чүдүлөр база бар. Чижээлээрге, демир-бетон, арматура, дилгил материалдары чедиппей турар. Эрткен ай-ның ийги чартында кол-дуунда-ла кылдыр чүвөсүн чүк турду. Оон чылдагыны токтот-материалдарының чогу. Чыл төгүлчүлүгү чедир 4,5 муң рубль шынгазып алыр бис— деп, бригадир Николай Купцов чуртаалар.

Оон чуртаалы-биле чопшак-решес аржажак. Радио ба-жыны дөөрге чүгүлэ радио-аппаратка ажилдагы чамында-ла, а телевидение дамчыдыл-галарынын шынарын ажилде-ринге, Москвадан болган өскө-даа хойраалардан програм-маларын хулаап ап, дыннакчы-ларга шынарын чедиринге чуртаа рольду ойнарар. Ын-чангаш радио бажыны респу-бликаның культурун амыр-а-лында чүгүлэ черин ээлээр деп бажынының бүтү ба-рымдазы бар. Кызыл радио-нун медресе, «Диннаар!» Кы-зыл чуртаал тур...» дөң дикторун үнү телевидение чериниң мырнай колжазын-дан чалгылаан өгөдөр үе мрас эвес.

А. ЧАРАШ-ООН.

ЧУРУКТАРДА: дөрткү раз-

радын дашчыны Галина Ильи-на (устунде), дузалакчы ажил-чин Надежда Панькова биле дашчы Анатолий Шатов (адаанда).

Фотолары Ш. СЕДЕН.

Оолдуу.

Флориданың мурнуу-чөөн эркинде хаас-коч Майами-Бич курортка Кат-тышкан Штаттарын соңгулаа мур-нундагы кампаниянын сөөлү ча-ларын бижээт эрткен, аңаа рес-публиканың партияны сөздөни бо-луп, чуртун президентинге болган орадакчы президентинге кымыр кампаниялар болурун шийитирлээ.

Сөздөни 1333 делегат солурган. Оларын аразыга бай «хоронител-ер, кристер» партия дүжүмөттөр болган өскөдөр-даа бар турган. Де-легаттарын үштен эвээш хуузу-нерлер. Делегаттарын чүгө хөнгү-дүзүн баштайгы соңгулаларга соң-гаан турган. А оларын хөй нуруу-ан ала-ла партия аппаратында ал-гыла алган. АКШ-тың политика-жыдыралында чаңчы, партияны «демократия» дээр чүвөсү ол-дур. Сөздөниң мурнуу чарында кан-дидаттар соңгуурунда аңгыда, шаг-лаа реакционер болуп сүрагжаан, «ха-рытга» дээр шомалыг сенатор Дирксен баштаан тускай комитеттин белет-каны партиянын соңгулаа мурнуу-дагы программанын бажыларын бо-лгулаан турар.

Былчала-ла Дирксен болган оон электорат чүгө боттарын үзө-лө-лөдөр оон программаларга тодору-м аржажог турган. Ону мынчалан болза, ноябрда болуп президент соң-гулазына оларын партияны халла-жа таарыштырар ийик, чүгө дээрсе

Вьетнамда дайынның америк улус-тун аразында алдар чогу доктамаңа өзүп турар болгай. Оон харазында республиканчыларын соңгулаа мур-нуу чарындагы программанын чога-лаа турган боттарын мурнуу-да бүтү-ле «ой-тап» дээрлерге, «либ-ералдарга» болган «барышнарга» — шуптузунга таарып, ыдым кий-гириниң америк улуска белеткээр-лиг сорулганы турган. Оон түнелинде олар чүвөсү чап мегелер турар документ кылып алган, мында чер-ле аажы-биле мындай чүүлөсү билгээ: «Каттышкан Штаттар дүвүрээниң үш чурттаа эртин турар. Хойраалар баш-мунга байдалдын төптөр бо-лу берген. Американын эртен үгөс чөгөдө төнгөн болган келир үгөс бую-релы чок». Ол дээр бүтү харыс-ал-ганы демократтарын чазакчы чүүл казп турарлар. Республиканчылар чуртту оон ам чурттаа эртин турар халыктарында азырын алырын аа-заалай турар. Оларын программалык демократтарга удуу казыг-лаа тодорул чүвө чок, республика-чылар кандыг кемчелерин алыр деп туралар дээр дугайында тодорул са-наллар база чок. Вьетнамда дайы-га хамарыштыр республиканчылар бол-

АБАКАН — МИНУСИНСК

Чоруктан
бодалдар

Хайгылыч командировка. Тываның бурингар хожурун-ге, ылаңгыя революстуг дем-селдин чагыштырып чалгынып кылдыр кысырынга Минусинск, Абакан, Краснояр хой-райлар дыка ужу-дузалаг бол-ганын төгүлчүлүгү бижип турар. Октябрьниң кувскааны ол-ла хойрааларын дамчы, Тывага келген. Шетиякы биле Кра-венчонук кызыл партизаннары база-ла ол оруктап келгизген. Тываның төгүзүн, дылын, аас чогаалын, агаар-болдузун, чер-ин байлаан өөренип, шынча-дел ажилын кылып чораян шылгаргай эртемдерин база-ла ол Тывага көзү чурту-лаан. Ол магалыг төгүлчү бо-лушкунуңарын бир чамалык документалар ол үш хойрай-нын музейлериниң архивинде шыгжаттып чыгыптар, олар-нын бир чамалык делегелер залдарында көргүстүнгүлээр.

Ол хамык материалдарын хан-ды билеп албай чыкпаш, ко-жа-хөлбө чурттап чораян улус-тарын харылааган — оларын акы-дуния найыралын кая-аар бижип келген. Тогору-дорул көргүдөр берге. Төгү-лүчү ол материалдарын кай-ла, канчаар шыгжаттып чы-ларын тип аар дээр, шаг-ла тургустунган музейлериниң он-загай делегелериниң уран-че-чен үлөсүн шынгазып аар дээр база мында шыгжаттып турар тыва төгүзүнүн чүгүлэ материалдарын солутур орнал ап болур арзын дугуржуп чу-гаалажып аар дээр, Алдан.

Төгүлчүлүгү бир арым. Эрткен чазын Барыш-Хемчик район-ун Хөндөргө чораян мен.

Маалыр аттыг музейниң чам-ды ажилдакчылары ынаар чо-рупкан бис. Бистин кыска хуу-саалыг ол чораныныс бир чу-гула өрөөлдү болган.

Абакан музей. Ол музей чагыс калт бажылаа турар болду. Ынаа археолог залы — эрги бажырыктары кызып тур-гаш тыпкылаан эт-херекселдер дегзин өрөөл солун болган. Кандыг чүвөниң кааа чытка-нын, каян тыпканын, кымның айтканын шуптузун эртем дү-зү-биле тайылбырлап бижээш, эрткен төгүзүн тус-тус үзүн барымдалап көргүскө келген кижилерге билдинтү болган соларын угаан-сарылап ула-ла хайыктырып турар. Бистин республика музейинде бир чам-дык эрги эдилелдер ат-сыны чок чыгыклары моон соңоор болдурбас, эвээп-биче-даа бол, доңчу билдинтү тайылбырлыг кылдырып ол чикке чуртаал берип турду. Ол музейниң бис-ти мурнап турар эки ажилы-нын бир көскү чижээ болза 1959 чылда Н. А. Кожановский-нин бижээни «Хакас, болау-нун калалары» деп улуг кем-чөөлдүгү мурнуу үндүргөн болур. Ол нымда чылдын он ийи ай-ның ай-айы-биле чылып, сооп турарын, кандыг үнүштер үнүп, кадып турарын база кандыг-кандыг дигит амыттар көс-түлүп кээрин, чаңгалы бээр, улаштыр чурттап артарын тодорултай айткан.

Төгүлчүлүгү бир арым. Эрткен чазын Барыш-Хемчик район-ун Хөндөргө чораян мен.

Бир колхозчу «Көжөр музей-ни» магалыг көргөш, бистин чарык турарыныс Хакас об-ластын дугайын хеп-хенертен айттырышкан. Ол кыргының ол-ла айтырыш Төгүлчү раббала «Май бири» колхозтун бир аң-чысы база айтырганын сактып чораян мен. Мен дугайты Ха-кастын төвү Абакан хойраага 1947 чылдың күзүндө барган мен. Оон бээр-ле ол хойрай мээң бир эртер өртөзүм апар-ган. Хакастын дымды дээр-ге-ле тыва дыл-биле чок болган чыгып чуртаалык ап болур дээрин ычкан ылап буюрар мен. Апас болу хакас киж, анылаада Петербург университетин дооксан. Тывага чоруп чораян, овулурлар Казань университетиниң профессору турган, 1903 чылда-ла тыва дымды алфавитин болган эр-тем грамматиканын чогаалып бижээш, делегейге ады-сураа халды үнген Николай Федоро-вич Катановтун дугайын база ол күзү Ленинград универси-тетиниң студентин апарган, колчуг озаалап болуп каа мен.

Улуг эртемден Николай Ката-новтун чып бижээш, оон соонда орус, тыва дымдары үндүргөн тыва мларын, тоолдарын уран-чеченин, олар-нын сөс-домаанын магалыг байын ам бенин кайтап хамас мен ийи! Шүлүкчү Юрий Кю-зегеш «Тыва кожомыктар» деп номга ол эртемденниң сөзүн аажы чыл мурнуула чып бижээ ырларын бир чамдык-зын ол-ла хөвээр кийрилгез, аныктарга улустун аас чога-лыш чып бижириниң үлөсүн болдуруп көргүскөн.

1918 чылдын апрельде Ми-нусинск Совети «Хобу чуртутт Хакастын тускай турарын дугайында сөздөрүн» үндү-ргөн, 1922 чылдың июньда Ми-нусинсктин партия уюму ха-кастарын үшкү конференция-ны чымылган. Ол конферен-ция хакастарын ажил-агым-ның, культураның бир яныз денелде турар байдалын, олар-нын бир черде мөөнөсүн чурттап турарын өөренип көр-гөш, тускай район кылдыр ту-рарын дээр. 1923 чылдың ноябрда Бүтү-завилдин Топ Күсөкян Комитетиниң Прези-денту Хакас уездиниң тургу-тунганын дугайында доктаап үндүргөн. 1925 чылдың майла ол уездини округ — моожу кыл-дыр эде тургускан. 1930 чыл-дың октябрь 20-де Бүтү-завил-дин ТТК-зынын Президиуму Хакас округту Хакас автоном-нуг област кылдыр эде тургу-скаан, майлап төгүнүң эртем бо-лур. Революция мурнуула ха-кас улуска 165000 хуу ажил-дыг өргөсөп турган болган каш борбак адым уругайлары, хөмүр-лаш казар черлер база Абаканга демир-дес септээр бир завод ажилдап турган, Ха-кастын чурт-девисээрине 13 школа, 30 хуура болган 300 санын аргалар черлер тур-ган, чонун 98 хуузу бижиле билбес турган. Амгы Хакас ав-тономнуг областың чедиктин кайтамчы, ову 1967 чылдың

июль 29-та Ленин ордени-биле шаңнаан. Оон үлөсүп бүдү-рүлгөндө, ажал-агымда ба-ла културалык кайтамчы чургайын көрүп көрөлө.

Культурамы. 1925 чылда Ха-кастын бижиниң чогаалып тур-гуска болган баштайгы 6000 өөрөөлгө номнарын Москвага парлагылаан. Ам Хакастың 428 школаларында он-он муң оол-дар, уруглар өөренип турар, оларын иштинде 69 школада бүтү эртемге төрөз дымның кыргында башкылар турар. Аба-канын башкы институтуна, даг, политехн. база көзө ажил-агым техникумдарына, башкы, ачыг, хөгжүм училе-леринде болган салыг школа-ларында 12000 студенттер, сур-гуулар өөренип турар. Хакас-тын дыл, литература, төгүлчү, эртем-инженер институтуна, башкы институтуна, колээ ажал-агымны дуржулга стая-зинда 200 аажыг тускай эр-темниң ажилдап турар. Оларын иштинде эртемчел бир доктор, 33 кайдыкты бар, оларын 16-зы хакастар. Ха-кастын баштайгы доктор, ам Москва университетиниң про-фессору Л. Р. Кызласовтун би-жээ ажилдары деп болганда дугайын тараан. Башкы инсти-тутунун литература кафедр-аның доцентин М. А. Уланга-агай угай «Хакас улустун аас чогаалы» деп диссертация би-жээт, 1967 чылда эртемниң доктору адым чедиктин кайтамчы, ову 1967 чылдың

ВДР-НИН АГААР ДЕЛЕГЕИГЕ ДУЖУР АТТЫРГАН

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьет-нам Улус Армиязынын агаардан халдаашкынга удуу камгалаа кезектерин августун 12-де Куангбинь можунун агаар делегемин-ге, моон мурнундагы дын-надыга чуртааланы дег, бир эвес, ийи америк са-молетту дужур аткан деп, ВНА агентиле дыннап-кан.

Ынчангаш ВДР-нин де-вискээриниң агаар деле-геминге дужур аттырган америк самолеттарын саны ам 3097 болган деп, агентиле дамчыткан.

ГДР-НИ ХҮЛЭЭП КӨӨРҮ ДЭЭШ

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Барын Германяның бү-гү немецтерни төлөөлөр эрежелгис дээр тоолуу-домааның мегезин туудуп, чок кылдыр эрежкө чу-гула деп, Валлония профдешелдер органы «Валлония» солун бижээш. Ол чууааның ужуру Евро-паның чүрээ дег төвүнүн идеология айттырының дугайында эвес, харын оон айдым чок турарынч дугайында болуп турар деп, ук солун демделгез.

ГДР делегейинң үлө-пурлуг күрүнелериниң аразында 9—10-гу черни ээлеп турар болгай деп, солунуң парлап үндүр-гөн чүүлүндө чугаалаан. ГДР девискээр былгажыр ийикке өскө-даа негелде-лерни кажан-даа кылбай келген, ол факт бистерге, европейжилерге онза ужуру-дузалаг. Ийи Гер-маниядан чүгө ГДР на-цизмиңи буруу шаап турар деп, «Валлония» бижээш.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Индияның хамаарышпас догуннаашкын хүнүнүн байырлалы

ДЕЛИ. Август 15-те Индияның найысалаына өөрүшү-хөгүлү чон хайнышынын болган. Дели Индияның хама-арышпас догуннаан нуруне кылдыр чарлаттып тургустун-ганын 21 чыл оон бүгү чурт-биле нады байырлаан.

Делиниң чурттапчылары төгүлчү Кызыл фортче даң ба-мында тура шужууп эгелзэн. Аңаа 1947 чылдың август 15-те тускай догуннаан Индияны баштайгы премьер-минист-ри Джавахарлал Неру хосталганын тутун, индий улустун англи колониализмни ашкан тилелгизиниң тутун кишинип үндүргөн.

Ханы уталыг ол Ёзулал бөгүн база болган. Хүндүлел таңынылдарын чыскалыз ыржым турупкан, премьер-ми-нистр Индира Ганди кестип келгеге, шөлдү доңдуу чылган чон адыш чаксап уткаан.

Индияның нуруне гимнин ырлатканы дыннаган, артилле-

рия салодуңуң даштаашкыны чыгылаан, хамаарышпас догуннаан Индияның туту ам 22 удаа кишинип үнгөн. Ол Ёзулал национал-хосталгалыг шимчөөсүнүн чонун шимчө-зын, хамаарышпас хөгүлүдүн, депшилгениң өрүү-биле ин-дий улустун чорору деп чалгылыш чон тура-сөрүктүнүң бадытталып илгерилзэн. Индия биле Пакистан боттарының чурттарын хөгүлүдүнүн ам-даа шимтирелткенин айт-чыгыларынче бүгү кичээлгенин салып шыдаар болган турзун дээр, халдашпас дугайында нерз чарар деп, Индия Паки-станга саналаан.

Премьер-министр эрткен чээрби ийи чыл дугузунда чурт-тун чедип алган улуг чедикшиктерин демделгез, полити-ка болган экономика талазы-биле хамаарышпас чоруну бы-мыгларын дээр демиселге бүгү күнүн бээрине индий улус-ту кийгырган.

Конгонун национал байырлалы

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Кон-го Республика (Браззавиль) августун 15-те болауун наци-нал байырлаан — 1963 чыл-дың август революциянын 5 чыл болган оон демделгез. Республиканың найысалаы Браззавильге эртен, Революция сеерлигине Национал Улус армиязынын, хамааты камгалаа корпузунун болган жандарме-ры салыбарларын шериг па-рады база массалыг чыскаал болган, алаа чуртун чүкү ра-йоннарынч төлөөлөкчилер киришкен.

Индир мурун-биле чүүл-бүрү өлүгү хептерин чыскаала-ларын колониализмге эрткен, индиге президент А. Массам-ба-Деба, Революцияны Напи-он Чувуеянин кезигүүнүң, министрлер, Конгонун на-

„НАТО—Америк быра“

каар калбараткан камгалаалыг стратегия уезлиге НАТО-нун чепсектиг күштерин таарыш-тырыныч улаган. Тус-тус черлерге дайын чорудуп тур-ган, алаа хөй күштерин аажы-лаар стратегияны илгид кам-галаа деп турары билдинир болгай деп, солун демделгез.

Ынчангаш Грецияга чорудуп шериг өөрөдөлгөс евро-пейкиларниң антифашистг уездерин котулаарынч халы уткамыг. НАТО дөөрге грек болган португал фашизмге сеткил-сагышынч ханызында хөөн-чоткалып турар «Ча-гырткан өөрүнүң» кортук уудуранышкынын тоо-ван, канчалдыр-даа ажилдап болур америк быра деп чүвөни ол өөрөдөлгө чогум-на тодору-гай көргүзүп турар деп, солун бижээш.

НАТО чөвүлелинин Брюс-селег үндүргөн шийитирин Ёзугаар оон эрттирген баштай-гы шериг өөрөдөлгө «даш-

АКШ-та ужар чүүл халавы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Август 14-те Лос-Анжелостун хойрай кыдында суурунга 18 кижилег бир пассажир само-леду үш экипаж кезигүү-биле катат черге көзүп дүшкөн үрө-лүп калган. ЮПИ агентилелдин дынна-

АКШ-ка катап дерзилелдер болур

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бо айда раса төлөөлөкчилерни база-рында аажылаа 4,35 миллион долларын америк штаттарын чалгыра черлеринге тылсып берген турар деп, АКШ-тын юс-тиция министри Рамсей Клаар чарлаан.

ЮПИ агентилелдин Вашингтондан дамчыдып турарын Ёзу-гаар алдыга, ол ашканы 1963 чылда «хамааты корум-чурун үрөү чоруктар-биле» демисежиринге дөзөлдөп берген түндөй бээр. Ашканы хуваарда штат бурузунун чонунун санын ба-рымдалаар.

Вашингтонун албан черлери негрлерин хамааты эргелер дээр сөөлү үеде демисежир турарыга сагышсыраш, оларга удуу дерзилелдер кылдырып улам күштедиринге белетке-нип турар деп чүвөни америк чазактын алган ол хемчээ хере-чилеп турар.

РЕСПУБЛИКАНЧЫЛАР ШИЛИП АП ТУР

Республиканчыларынч сьездизин билдир болуп кылдыр маңап турганы ышкыш, ол программанын шүгүмчүлө-лөзү, удуураанышкын-даа чокка хү-лээп алган.

Президентин кылдылтып соңгу-рунга хөй үе-аа эртээш. АКШ-тын орадакчы президентин Ричард Никсон баалаашкыны бирга ээлээде-ле болуун удуураанышкы-ның Нью-Йорк штаттыг губер-натору Нельсон Рокфеллерин болган Калифорния штаттыг губернатору Рональд Рейганы мурнап берип, болуунуң кандидаттарын бажылат-тып алган. Ол болаа республиканың партиянын шилип алган кижиз бол-гаш сьездиянын мурнуула-ла кол ка-зылаан турган.

Оон кол удуураанышкыны Рокфеллерин дөрт чыл бурунгау Голду-ури дегиниңден отылааш, «өскө-көргөж» болганын республиканың партиянын дүжүмөттөрү утпаанар, мынчалык олар кайын ону «өшөөр» ийик. Соңгулаа кампанияны Рок-феллерин бөгөн 5 миллион доллар ийи алаа дуулап шыдаалып барган.

Сьездия Никсону дайнызар, ал-тикоммунистг меделелер кылдырып соксаан, чаа политикаг ажилдакчы

кылдыр кийрген. Делегей айтыр-ганын талазы-биле оон чуугалары, ылаңгыя сөөлү үеде аажок кичээл-гейлгип апарган. Сөөлү чаларын дугузунда чуртун соңгу талазыны сая-сөөк бөлүктөрүн, Рокфеллерин кижилерин удуураанышкынын дегиниң ол ап шыдаан. Ула-н, удуураанышкынын удуураанышкы-ны эр-ажымы кайдырп турар юсти-тия фирманын удуурутуларынч бирээш болган. Биле Никсон болаа Рокфеллерин удуураанышкынын дуузадыга дайын берген, а олар Нью-Йорк штаттыг губернаторунун Ак бажыга олуурларын күзөйлөп турганар.

Түнелинде Никсон болауун соору-ганын чедип алган. Республиканың партиянын бажылаа турар кижилер Никсону «ой-тап» дээрлерин бол-гаш «барышларын» аразыла «ал-ды ортуз» кылдыр Никсонуң кан-дидатузун коруп туралар, мынча-гаш ол чорук соңгуучулар аразынч демисежирин чедип алырыга дуу-залаа деп кордан турар. Орадакчы президентге кандидат Меркеле штаттыг губернатору Спиро Агню болу берген, ол үр үе иш-тинде Нельсон Рокфеллеринч тала-

лакчы чораян болган ам Никсон-нун талазынч шийик берген. Рок-феллерин чедикшигип болаурун ол буюрестезин солгун болауун политикаг пазанын Никсонуң дег-кип турган тургустун шийитирлээ.

Никсон ол Агнюну шилип алкан соонда, оон каламаттарынч чөшү-лээш алар дээрлөгө кам-лаа чө-түнөсөй барган. Орадакчы прези-дентге кандидатка кирген кижиз сьездилер черде хүлээп алыр дээрин республиканың-даа, демократтың-даа партияларынч сьездилериниң тоңу-дур көргүзүп турар. Маңаа делегата-ларын санал-онолын херек кырыла тоовас.

Бо улаада база мыам болган. Кор-респонденттериниң сөстөрү-биле алдыга, Агнюнун жандыгуурамынч чөшүлөшпөс делегаттарын «улу-г» чыгарынышкыны болган бол-за-лаа, Агню байышкынын улуг хөй нурууун алган. Меркелдиниң губернатору дегиниң дугайында чу-галар чуртаал турда, алаа чаа кан-дидатын алып турган. Ынчангаш Никсон штаттыг губернатор Рональди ажал. Ынчалык бө-дөлдөшкө эгелээр бөлөк-ле, Агню мурнап, хөй бадылашыларын ала

О. АНЧКЫН. Г. ФРИМЭН. (СЭТА-нын көрр.).

(Төңгүзү. Эгес 3-кү арманда).

кайгалаан. Ычаарга тыя хер-реженин културдугу амыр-дыралында бир көчүгү өөрчүгү болушкуну болза Фаина Сулайманын эңине баштай башкы эртемниин кандидаты атты бо чыны чедииникин кайгалаан болду. Чүтте Абакан-нын башкы институту тыя дыйлаң, литературанын тускый эртемниг 35 башкыларын, оон ытай физика, сан башкыларын база белектер үндүргүзүш, оларнын бир чамдыктары Хо-мүшкү Алдын-оол, Доруг-оол Монгуш сугларнын эртем кан-дидаттары апарыланын, бир чамдыктары алдарлыг башкы-лар болган күрүнүнчү хары-салгалыг ажилдакчылары болу берилгизин тода билер, олар-нын ажил-ишин кесиптиги-нин өөрчүгү, коргараланын ту-рар кижилерге дады тавар-чып чордуу.

Байыргы, Абакан, база ка-

АБАКАН — МИНУСИНСК

тап эрип келир мен! Минусинск музейи. В. И. Ле-нин шөлүткөсү чурттал турган, дадыла Минусинск музейине кире бээр турган. Улут баш-тычынын номчулга өрөөнине ажилдап турган столун, санда-йын база хандыкшып номчул тургулаан номнарын оо-ла те-вээр чыскаай салгылап каан болду. «Россияга капитализм хөгжүлдөсү» болгас өске-даа политиктиг ажилдарын, чүл-дерин бижири дээр чугула-чу-гула материалдарын улут баш-кысы оон тып ап турган бо-ду. Чөпкө ичкеш В. И. Ленин калаа-да чоруп чораш, хамык-тын мурундаа номчулга залы-га, библиотекка бээр, музейге чүткө кире дүжөр эвес, хары-

оон эртем фондузун, архивин үрүгүч өөрөнүп көр, болушун ажилдарыга ажилдап кире материалдарын ушта бижи-леп, көпсөктөйлөп ап чоранын оон доңчу намдарын номчаан кичи болганы билер болгай. Баштычынын чүс харлаар оюн таварыштыр оон Минусин-скиге хонуп ажилдап тургу-лаан бажынырынга тускый хүндүлө-бузалдын алдын би-житип самбыраын кылгызар-нын планнап каан база хоорай-нын дагы-мусуи куудула-рын эе, кылгылап этелер бер-геа болгаш терпиги корушту-гой кайт да бажынырынын тулуун, ылаңгыа бараан са-дынын аажок улут бажынын кидин түтүк тулар турар болду.

Улугер алып дээр болза, ха-рылажыр апар. Моон муру-нула Минусинск музейине шоолут барбай турганымыс хомуданчыг болду. Моон сон-гаар ынаар тускый чорук кы-лып барып тургаш, эртемде-неринг Тывага чоргулааш, ша-дан тура чыгылап каан оон шыгжамыр фондузунда төөгү-нү материалдарын өөрөнүп көрү, оларнын тускый даңы-зын кылыры база бистин Ал-дан-Маалдыр аттыг музейин бир чамдык дегелге залла-рыга салгылаш, чоңа көрү-зери негетиник келген-дир.

Минусинск музейинин баш бурунгаар кылган, чугула ажи-лы болза, хамыктын мурундаа фонд бажынын кылдыртып ал-

ганы болур-дур. 91 чыл ишти-не чыны келген материалдар-нын кол-куну ийи кайт даш бажынын көрүлзе залдарында дегелгизин, ычаарга курлавыр материалдарын база-ла тускай-лап туткан ийи кайт даш ба-жынын иштинде тус-тус шкыфтарда, хомудуларда сук-кулааш, довурак-дооюн кир-бес кылдыр так шыгжылап каан, чаа-чаа тыптын турар чүсөлери суккулуп каар хос-өрзалер, улут-беле хеметалдыг хааржактар беле. Ычаарга бисте Алдан-Маалдыр аттыг му-зей фондузун ийи кайт бажы-нын 1958 чылын эгелеп туткан, таптыг-ла бирги кайдынны ха-пазы дооступ чорда, ол тулуг-ну түр кааа соксалып каан,

соонда ийиги кайдын шуут тут-пас дзын. Устүкү черлерден бирги кайтын туудун дооступ дээр акша-хорегини берип каан. Музей директору март айда-ла Кызылдын бажын сеп-теп тулар чери-биле дугуржу-п чугаалашкан, ол чер-амдыгаа чедир аазаан аксын күсөтпезин, ажилдыа шуудан кирбозин.

Алдан-Маалдыр аттыг музей болза Тываанын эң баштайгы эртем-ишчиле болган кууду-ра-чырылгышкын чери болур, оон тургулар дугайымыс ТАР-нын кааа болгаш ТАРН ТК-ны 1929 чылдын май 13-те тус-кый шитилерин үндүргөн, оон бээр чыгылап келген төөгүнү хамык байлаа амыг уде са-рапта адаанда хос черде тыры-

берген чыкылдар, апаа чүе шыгжаарын Кызылдын өртөн камгалап чери, сайгылаан кыпыр чери, күрүненин хөй-инитини корум-чүрүмүн кам-галаар черлерден шыгымы хо-руп турар,—черле чөп! Фонду шыгжаар даш складтын оода бир кайдын туларын чугула туудуларнын саныга кирзе чогуур.

Чөптүгү шитилер, Минусински-нин ажилы чонор Венуат-тарыны Советини хосрүтүс-тому Минусинск музейине өр-тектиг кирер дугайында чөптүгү шитилерин 1967 чылдын ап-рель 16-да хүлөп алган. Шко-лачылардан 5, улут кижиден 10 көпөк, бир бөлүк кижилер-ден 3 рубль алыр. Ол рубльди

музейини аар-саар дериниге болгаш үрелен дегелгелер септээрине ажилдаар, бодуну Төрөн чуртунун төөгүнү улам хандыр билип аар дзын кичи-лер улам көндүзөр болгаш оларга таарымчалыг үе тур-густунар. Музейини нити чу-румун экижидеринге, оон өрөөлдерин арыг-силит тула-рынга болгаш кандыг-бир чүе-ни билип алыр дзын келтизе кижилерге, бөлүктөргө таарым-чалыг байдалы тургузарыга черле көчүтү ажиттыг. Ындыг шитилер — музейин өртектиг көр чүрүмү Тываанын респуб-лика музейине дарыг ажит-талары болгаш ботландырып чо-рулары база чугула кире-дир.

Музейге кээп тургулар — би-литер байыр, солун чүдүлө-биле таныжар силер.

М. КЕНИН-ЛОПАН. Алдан-Маалдыр аттыг му-зейини ТАР төөгүнүн киди-зини эргелекчи.

Бууранын монологу

Булут, туман көмөгөлөг, Буурун Сан төрзөн өгү— Буураарып, кайнараган Буура деп беким даг мен. Бөрзөк аныр

курмааңгылар — Бөргүм көргөш, соора билип, «Кырыл берген эвесе» деп, Кыжыры-даа бербес силер. Эртинегил, байлап мен деп, Эмин эртир микангаш чорор. Улуг-Хемге экиндин дээр, Улуурган-даа канчаар

ийик мен. Таңды сынын эдентери Тараалд бай дегенерини Адыр-Тештен Бай-Хаан чедир Адышта дег көрүп ор мен. Чөчөк-чөгаш, ыры, таңды Сетилиминин чечен болуп. Хөгжүм-ишинин хөгжөлдөндөн Хөргө-чүрзэм хаймынады. Оо, Тываан, хөгжүлдөңгө Ооргаланын аргам чок-тур! Төрүтүнгөн таланттыг Төлдөргө магыпн каан. Ындынын ыр, чечен сөстөн

Деспес чүрзэм оду кыпты. Ырак эвес келир өйү Төгүсөз арык эвес: Чугай даштар мегенерлиг, Чурумалдыг Хайыракан — Бодаганын болганын Бодум шуут-ла чоргаараар мен.

Думааш турар Дус-Даг эжим Дузун база бээр сөөртүр, Кайгачынтыг комбинат маа Каш чыл эртсе динирий

Өңүт даштан силеп кылган, Өндүр театр — Ордундан Өлөй ырдан төртүтүнгөн Өрүкшүнүн ыры тараар, Алаага дүттүргөн Аныктын хөл чери чаартыр. Чалаттынын төртүтүнгөн, Салым-чолуг таланттыр Чазависка, чонувиска Шаңпап чоргар, ажы-төлүм! Владимир СЕРЕН-ООЛ.

Ырак черлерден — Азасче...

туристер Азаска аажок таар-жып, баазанын адресини эр-гим болгаш ымак сөстөрүн ба-гаалап чоруп турганын ба-даарга, бо турбаза кезикти-лаа, келир чегит-даа. Дыпта-мылазынын 6—7-аа хонукта-рын бааза чалыга эртирил-алыр дээр келгенер база хөй болган. Баазанын дорт киж-и чурттаар бичин бажынырын чамында чыскаалыпкан майгы-нар — моон сонгаар дыштан-чыларын кайт келген тулун ко-вудеп турарын херечилеп турар. Ычангаш баазага чурттаар бажынырын ам-даа немей ту-дары чугула.

Чайгы магалыг бойдуска

сергек хөөн, сеткилдиг омаа катгылаш, амыктыг дышта-ныгы чалгындалырып ие-рил болгай. Ычангаш «Азас» турбазага таарымч кээр чам-ды бүргө хонинер адаа моон-дактай бээр чорду. Чүдериэ ол чамаш? Туристерде чүгө чаң-гыс мотораут хеме бар (мотор чок хемелер турган болза ба-за-ла ажилбас). Оон-биле хөй кижинин хөлге селгүстөри берге. Баазадан 4 километр черде сүт-барзан фермазын сүт, сметана, а колхоз төмү Адыр-Кежиге — хөй болгаш өске-даа немей сөөртүп аар транс-порт тымабастааш туруп бээр таварымагал тургулаан.

«Азас» турбаза (ЧУРУКТУ КӨРҮНӨР) моон сонгаар ааан иегелдеп болгаш бажыг ту-

руштуг болур дээринге бүзү-реп турар бис. Чүгө шы уу-ру-тула, сооруага чүткүлдүг чо-

рук оон күсөдип шыдаар. А. НУГУРАК. Фото авторуу.

ЯСЛИ-САД ТУДУУНДА

«Кызыл тууду» эргелединин М. И. Шиповаленко уурткан туудуужулар бригады Енисей кварталында 2 дугаар хөй аал ишти чурттаа 5 кайт бажы-нын даштыкы туудун дооскаш, иштин арыгал-шеверде ажилдарын кылыр бригада-биле калы экич, хаала, сонга-лар болгаш өске-даа ыш мате-риалдыг ажилдарын элпел-хо-луга доозар туудуужуларын ар-тылап каан. Олар шукату-малар ажилдарын дүргөн кы-лып, бажынын ажилдаа чоккук хуусаада дүжар.

Бригаданын бригадир эл-

га үр чылдарда ажилдап кел-ген хончун туудуужу Владимир Илюкенич Богданов уудурун турар. Бо бригада «Кызыл ту-дуг» эргелединин дээр ажил-дыг бригадаларын бирөөн болуп, беш чылдын ушук чы-лынып айлар, кварталдар ру-гулде тууду ажилынын планнарын күсөдип келти-лер.

Туудуужулар ам 12 дугаар кварталда 140 орунуг, 3 даат урутарг ас-и-сидынын туудун иуль айдын эгелеп, пол-

вал ажилдарын, арматуразын шарып дооскаш, фундаменти-ан бетон-биле куудуп, август 8-те туудуну таван дооскан. Бо хүнерде тууду элзэн белип үнүп келген.

Бригаданын туудуужуларын-да туудуга хөй чылдарда ажилдап келген тууду таланы-биле байлак дуржулгалыглар хөй. Оларнын иштинин И. Си-ников, Б. Херек, В. Тунеевон болгаш өскелер-даа адып бо-лур. Олар чүгө боттары ху-зунда ай бурзунун тууду

планнарын ажил күсөдип ту-рар эвес, тууду ажилыга чаа келген анык оолдор, кыстар-нын туудуужу мергежиди чед-ип ап, эки ажилдарыга улут дуанын көргүзүп турар-лар.

Хончун туудуужуларын ду-казы-биле ол бригаданын аны-жы туудуужулары: А. Громов, В. Расокин, Л. Бергиза, В. Шакелина олар өөрөнчтик ту-дугулар турганында ам мер-гежидиг туудуужулар апар-ганнар.

Туудуужулар бо хүнерде а-вгуст айнын планын даалганы күсөдип дээр бир демниг ажилдап турар. Бригадир Вла-димир Богданов: «Туудуну эл-из-бүрү материалдары ады-биле бар-дыр. Ычангаш ав-густ айнын планын мурунку айлардан-даа бекик көргүзү-дүг күсөдип бис» — деп чо-гараал-биле чугаалап олурар.

С. ТАМЧАЙ. Редакторунуң ораалчыны Д. О. БЕГЗИ.

Мергелдейниң булуну

„МЕНИ АЗЫРА“

(ФЕЛЬЕТОН).

Шынар-оол ажилын доос-каш, тавар башып чынып ор-ган. Сүлде-ле бо, бажынынын чалыга чокушупан кээрте, мыт-ла эвес мыт үнгөн. Кай-далык ыламылаар дээр кезек кааа диниалаан.

— Кижин ишес чүвөтөрү, ол-дур, топ каан мен, таптыг-дыр бет—деп, хөргөтөйлөп, кыш-кырган соонда бичин урулар, адыг-хайыракан шогал келгеш чүгө дег көрткеш, үвү сиря-цейип итагы берген.

— Ойт, мээң бажынында ишкыла, мээң уруларым-дыр!—деп, чугаалаан кайкыш, Шынар-оол бурт-ла дзын. Өрөөлде кире майып кээрте, каадынын сонгу нези болур Монгуш Чудурунай болуп-тур. Чаш уруларын ижил турар бичин хойтаан ак чайт кыл-дыр төккөш, чечин хойтапкаа борал алган, чытай-бээр ылы-найып, салааларын сарбаны-дыр чынып, чынып орган.

Эжик хак дээрте, демги мала-дыр шурулаштыр кыза бер-ген халыгыр характерын өлчө көргөш.

— А-а! Шынар-оол деп чүе шыккай! Чажырып алган алаанар—хөгүргүзүш Кызыл-оолду мээң өмчө дүргөн сывырып чорудунар. Чок болза мени ба-за азыра, согур!—дзын, сөгө-лес-ле чүвөни чок, мырылтай хай-халап, эгээ-дүрбүт.

— Чана бер, элээр чугаалаар сен—дзын, арай боорда үндүр сен каан.

Бажыныч ол хая көрүп каап, ааска элпеште оо-хоран сөстөрүн удуур «булутуру», некилде ак хойтаан дыйла-дыр холуу сарбачангышын, бажынычын шигей теңдиги-дин чоруп каан. Ол кууду-рун сонугурактары оон чыны-дан дашкаар үнүп келтирзе.

— Сокса, кылаң бээдин, ча-на бер—деп, чөвүн сөгээр-даа кижир бар.

— Черде ыдыг чүе болба-зыкпе мон, Чурукунай каады шыккаш — дзын, бажыныч кыргилей бээр, пап эркенер-даа бар. Ийи хончун кырган

таакпыламышаан, аразында мынчаар чугаалажып турган-нар: — Хары чеже апаржык ирги моон? — Бежен чедип тур боор. — Ажилдап турар бе бо? — Чок. Аныаала-даа колхоз-совхозка ажилдап көрбаз каады бо. Кылыр чүвөни — арагадаар ол-ла. — Хөөкүй Намчы ашак бол-гаш-ла шыдажып чорур киж-и боор ийи оон. Оон азыра-лынын ачыылаа.

Номчукчу «Намчы» деп ол чүү кижил! деп айтырар боор. Оон дугайын ам төөгү каа-каш, демги бустап чана берген «мадырже» чоруту элпир оон бис.

«Ах-Даш суурунуң чоңу оон «Намчы» деп шогалаар. Оон чоңу ат-сынын Монгуш Буга-жыкович Кызыл-оол дээр. 1925 чылда ол Ах-Даш суураан эң баштай нам кежигүнүгө кире-нериниң бирозы. Хөй-инити ажилында ийекпейлөг, хура-суглаада-даа чыда калбас. Колхоз-совхозка ак сеткилди-биле ажилдап чоран. Тараа суггарыныга мергежээ, оон доктаамал ажилы ол чоран. Шаңпап-макталды-лаа ап кел-ген. Ам ол пенсөөнөр.

М. Кызыл-оолдун өөнүн баштайгы ээни аар арааш, чок апарган. Күжүр ала өскүс кы-лаң ийи уруун чоруп көрүп, кы-зыл дооруктуруп чоран. «Өскүс-карыс» уруларымга өмөк-лек-мек-даа болур ийиан» дзын ол Монгуш Чудурунай-биле 1942 чылда өг-бүлө туткан. Баштай-гы дээрде ажи-чанда багай чүе-даа билдирбиз. «Уруг-да-рымга кара-кулал болур бу-зуд нени тыпканын ол эвесеп-деп иштинде амырал, комму-нист ала улам сорукут ажил-дап турган. «Кижя чыныг чурт-таш билер, азыттын чоругу мунгаш сөгээр» деп чугаа-бар. Каш-ла чыл дүргүзүндө кады чурттал чорда, сонгу не-йи чаны дештин үнүп келген.

ЧАШПААЧЫ

(ШОДУГ)

Бистиг суурда элдеп чаным Бир-ле чиктег убай бай ийик.

Аастыма, алырбас-даа, Адыр-чырде журнап чоруур. Карва коску, динианыры Кайахчыктыг киж ийи. Аалбар ишти, кожаа-даа «Адырчы» бөрзө төвү

Асхи-чырым кокук шуурар, Алыш дзыг амырай бээр, Месе сөстөр чогадырды Мерсехилиш урун-чечен. Бирде көргөз—деп чук дег Бир-ле кижэ чыгышына бээр.

Чаңыл билер өөрү оон «Чашпаачы» деп шогла берген.

Кылаң кара чоолапканда, Кижя чаны куттула бээр. Саламчактар ша-даа чегес «Чашпаачы» дүжөйлөг. Карва чыны аразында Карван көпүс күрүс калыр, Кудайаала турар-турар

Кургаакташ амыраар де, Асхи байлап, доңчу, чашпаа, Адырбас чыныг сурер, «Чашпаачылар тыптып келе.

Ченымстан чайадым! Карва-мис МУНУК.

С. ЧАНЫГБАН.

Чурукчунуң альбомундан

1. Кызыл партизаннарга акы-дүн-чү хөрүнүң баарында. 2. Эртенги солуннарын чон дүргөн садып ап

тур. 3. Арыг агаарга, алгы-делгем дөвүскээр чекетээр, экиши аар! В. ВОЛЧЕНКОНУН чуруктары.

Нежээки селгүүстээшкин

Чалаг селгүүстээшкин чыла-дыг кайы-даа үезинде агаар-нын хандыг-даа байдалында ажиттыг.

Кылаштан чоран үезинде шыганаар, чүстөр ажилдап турар болгаш хан дамырын. Чүнүң эргилешин күште-лип турар. Ол болза өкпе, чү-

ректин шың, туруштуг ажил-даарыга дузаалаар. Кайы хире чорурунуң хемчээс кижиниң кадымында болгаш тренровка (белеткелер) хамааржыр.

Эгезинде (1-1,5 км дески че-ге эгезаш чоруту 2—3 км ыра-дан чоругар.

Улуурунуң мурунда селгүүс-төрү чонуг ажиттыг. Бажы-нарга келеш, эйт-кежигерин чымыг сүт-биле шаптап алгаш, орунга чымып алырчыгаа ло-раан уады бээр силер. Эртен эрес, сергек, эки амытанып алган туруп келир силер.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫШКЫН БАЖЫНЫ.

КИНО

АВГУСТ 17-ДЕ

«НАЙРАЛ»: «Омон Олесса» 10. 11.45. 1.30. 3.15. 5. 6.45. 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Баштайгы бастилин» 10. 12. «Фантомас Скотланд-Ядыга ууур» 1.50. 3.45. 5.40. 7.35. 9.30 шак-тарда.

«ЛА-ХЕМ»: «Вера эмчи» 2.30. «Манас аас-кенинтинг тур-лун» 4.30. 6.30. 8.30 шактарда.

Бедакцияның адрези:

Кызыл Шетиникин—Кранченко куудуучу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторун 24-63, редакторун ораалчыларынын 35-24, харысала-гы секретарынын 23-35, партияж амырал кидилинин 23-34, агиткада болгаш пропаганда кидилинин 37-13, кааа ажал-агыл кидилинин 21-47, улетүр кидилинин 22-64, чаага, база совет тургузут кидилиннин 21-27, информация кидилинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, кор-ректорларынын 27-41. Солун келбей барганда 32-75 телефонча долгар.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвөлинин чанында паралаг эргелединин типографиязы (Кызыл, Шетиникин—Кранченко куудуучу, 1).

ТС—00977.

Солун неделяда алды катап үнөр